

1890'ların “Ermeni Çözüm Süreci”

Esat Arslan*

1789 Fransız İhtilalinin Önemli Çıktısı: Milliyetçilik

1789 Fransız Büyük Devriminin en büyük çıktılarından birisi de hiç kuşkusuz Milliyetçilik düşüncesi bu fikir etrafında biçimlenen ulusal devlet ve ulusal egemenlik olarak belirlenmişti. Milliyetçilik fikirleri hürriyet, eşitlik ve kardeşlik ortamında gelişme gösterirken Kıta Avrupa'sında ümmet esasına göre yapılan Osmanlı Devletinin millet-i hakimesi dışında millet esasına göre yapılan Müslüman olmayan reaya arasında ulusal tepkilerin doğmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti de evrensel bazda gerek Latin gerekse Ortodoks kiliselerin uhrevi ve dünyevi baskılarına karşı ulusbaşı (*etnarkos*, *katalikos*) unvanıyla güçlendirdiği kilise ve sinagog etrafında millilik ve millet vasfı ile gayr-i Müslimlerin örgütlenmelerini devlet eliyle sağlamıştır. Onların gerek Papalık gerekse Fener Rum Patrikhanesine karşı Osmanlının desteklemiş olduğu bu korumacılık başta Balkanlar olmak üzere Osmanlı gayri Müslim uyruklarını ulus devlete doğru götürmüş, bu değişimin Osmanlıdaki başlangıcı 1804 Sırp İsyanı ile kendisini göstermiştir.

1821 Yunan İsyanı ve akabinde 1829 Edirne Antlaşması ile Yunan bağımsızlığının gerçekleşmesi Osmanlı devletindeki milliyetçi hareketlerin başarıya ulaştığının ve devletin bu fikirler ile parçalanmaya başladığının ilk ispatı olmuştur.

Yunan bağımsızlığının gerçekleşmesiyle Yunanistan ulus-devletini model alan, Osmanlı Devleti içerisinde millet esasına göre yapılan diğer uluslarda bağımsızlık hedeflerine ulaşabilmek amacıyla türlü yollar ve politikalar ortaya koyarak aynı sona kavuşmak için bağımsızlık hareketlerine girişmişlerdir. 13 Temmuz 1878 tarihinde Sırbistan'ın bağımsızlığını kabul ve ilan eden Berlin Antlaşması'nın ünlü 61. Maddesi ile de yıllar sürececek bir ihtilafın başlangıcını oluşturmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının ateşkes antlaşması olan Aya Stefanos Antlaşmasının 16. Maddesi Doğu Anadolu'da Ermenilerin oturduğu yerlerde ıslahat yapılmasını şart koşuyordu. Bu bir anlamda Osmanlı Devletinin uyuşuğu olan Ermeni ulusunu, Osmanlı uyuşuğundan çıkararak uluslararasılaştırılmasını sağlamıştır. Siyasal düzeyde savaşı sona erdiren Berlin Antlaşması ile de ilk kez Türk-Ermeni ilişkileri yayılmacı devletlerin dış baskılarına açık bir dış sorun haline getirilmiştir. Bu tarihten itibaren de gittikçe sorunsallaşan bu ihtilaf uluslararası platformda beynelmil bir kimlik kazanmış ve Osmanlı Devleti ve ardılı Türkiye Cumhuriyeti ile anılır hale gelmiştir. Sürekli çözüm üreten ve kapalı kapılar arkasında yayılmacı güçler tarafından kendisine çözüm dayatılan bir Osmanlı profili üzülerek ifade etmek gerekir ki, “çözüm”lerle uğraşırken devletin “çözülme süreci”ni hızlandırmış ve Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşından sonra meşruiyetini yitirerek, devlet niteliğini de kaybederek tarihin derinliklerinde kaybolup gitmiştir.

Bildiri kapsamında irdelenecek olan birinci el kaynak niteliğindeki Fransızca belgeler Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlü-

(*) Prof. Dr., Çağ Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi; e-posta: esat@cag.edu.tr

ğünün İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'nden elde edilmiştir. Ayırıcı bir nitelikle Osmanlı Devletinin 1890-96 yılları arasında Ermeni ihtilafı bağlamında çözüm süreci adı altında maruz kaldığı dayatmalar ile kendi arzu ve isteğinin dışında içine sindirmek zorunda kaldığı acizlik gösterisinin önemli bir özetini veren ve tarihten ders alınacak nitelikteki makale kapsamında irdelenecek belge, Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS) ; Dosya No: 2789 ve Gömlek No: 8 numaralı evrak olarak kayıtlandırılmıştır.¹ Bildiri kapsamında Ek-1 (Fransızca) ve Ek-2 (Türkçe) çevirisi olarak okuyucunun dikkatine sunulan anılan belge, Osmanlı Dışişleri Bakanı tarafından yurtdışındaki Osmanlı Büyükelçilerine 24 Eylül 1896 tarihinde bir genelge ile gönderilmiştir. Söz konusu belgenin Fransızcadan Türkçeye çevirisi değerli kadim dostum merhum Büyükelçi Zeki Çelikkol tarafından yapılmış ve söz konusu bu belge bugüne kadar hiçbir yerde yayınlanmamıştır.

Bu makale kapsamında Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğünün İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivinde elde edilen söz konusu genelgeden yararlanılarak, Berlin Antlaşması sonrası Batı karşısında düşülen acz ve zavallılık irdelenecek, günümüzdeki "Çözüm Süreci"ne yönelik yeni değerlendirmeler ve çıkarımlarda bulunulmaya çalışılacaktır.

Berlin Antlaşması Sonrası Çözüm Sürecinin Genel Vafı

Çözüm süreci biçiminde Ermeni ihtilafının ivme kazandığı, çok uluslu Osmanlı Devletinin çözülme sürecinde, Ermenilerin, diğer ulus devlet oluşturmayı hedefleyen örneğin Bulgar, Karadağ, Arnavut milliyetçi hareketlerinden farkı belirli bir bölgede çoğunlukta olamayışlarıydı. Oysa Ermeni İhtilafı, yasadışı Ermeni örgütlerince bölgelerinde çoğunluğu oluşturdukları için Osmanlı Devletinden ayrılma amacına yönelik Sırp, Bulgar

ve Yunan hareketleri gibi gösterilmek ve bu yönde dünya kamuoyu yanıltılmak istenilmiştir. Bu durum başta Eçmiyazin olmak üzere, Ermeni Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliseleri sayesinde ulus bilincini yitirmemiş Ermenilerin ulus devlete dönüşümünün önemli bir eksiklerinden biri olduğu da hemen ilk bakışta göze çarpmaktadır. 21 Şubat 1828 tarihindeki Türkmençay Antlaşmasından sonra bir başka ifadeyle önemli bir İslam kenti olan "Revan'ın Erivan'a Dönüştürme" serüveninde özellikle Anadolu'nun doğu bölgesinden Rusya'ya yüz binlerce Ermeni göç etmek zorunda kalmıştır. İrdelenen belgede 1896 yılı için tüm Osmanlı topraklarında Ermeni nüfusu "altı yüz bin" olarak ifade edilmiştir.²

Ayrıca Sanayi devrimiyle kıta Avrupa'sının, İngiltere'nin ve Yeni Dünya ABD'nin ekonomik bakımdan cazibe merkezi haline gelmesiyle her türlü yol ve çabalarla Ermenilerin bu bölgelere göç etmesini hızlandırmıştır. 1 Ocak 1892 ile 12 Kasım 1954 tarihleri arasında, New York'a gelen yeni göçmenler için bir transit merkezi olarak hizmet veren Ellis Adası kayıtları bu çarpıcı tespiti doğrular mahiyettedir. Diğer bir deyişle, Osmanlı Devletindeki özellikle genç Ermeni nüfusu kendi çaba ve gayretleriyle ülke dışına göç etmeye çalıştıkları göçmen kabul eden ülkelerin göçmen daireleri kayıtlarında görülmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak da bu durum Anadolu'nun belirli bölgelerinde zaten çoğunluk arz etmeyen Ermeni nüfusun daha da azalmasına neden olmuştur.³ Bölgede bu hareketleri kontrol etmek isteyen yasadışı "Armenekan", "Hınçak" ve "Taşnaksutyun" örgütlerinin göç etmek isteyen genç nüfusa karşı "Yerinde Kal" ilkesini uygulamaları, yıllardır bölgeye yerleşik Müslüman nüfusun ise bölgeden kaçırılması açılımları bu politikanın değerlendirilmesidir. Bir başka ifadeyle Ermeni Terör Örgütleri, devletin zafiyetinin

(1) T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi BOA, Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS); Dosya No: 2789; Gömlek No: 8

(2) BOA, HR. SYS, a.g.doküman, (Ek-1) s.2;

(3) Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, İstanbul, 2008, s.124

den de yararlanarak bölgedeki demografik yapıyı değiştirecek hareketler ile nüfusun % 15'ini bile oluşturamadıkları Doğu Anadolu'da özerk ve yarı bağımsız bir Ermeni özerk bölgesi meydana getirmeyi bir amaç olarak ele almışlardır.⁴

1890 Haziran ayında Erzurum'da patlak veren Ermeni ayaklanmasında Hınçak Derneğinin her ne kadar etkisi olmuşsa da, dernek olayı Avrupa'da istismar etmeyi bilmiştir. Ermenilerin İstanbul Kumkapı'da 15 Temmuz 1890 tarihinde yapmış oldukları nümayiş gösterisi doğrudan doğruya Hınçakların eseri olmuştur. Ne var ki, İstanbul'da yabancı misyonun gözü önünde cereyan eden bu kanlı olay da büyük devletleri harekete geçirememiştir.⁵

Avrupa'nın dikkatini üzerlerine çekmek için Ermeni Komitecilerin Doğu Anadolu'da Siirt'in Sasun ilçesinde 1894 Ağustos'unda çıkarmış oldukları isyan onlara bu olanağı sağlamıştır. Hınçak Derneğinin bölgeye gönderdiği tahrikçiler Ermenileri kıskırtmışlar ve asilere karşı Müslüman halkın tepki göstermesini sağlamışlardır. Bir karşı tepkime olarak, Padişah II. Abdülhamit'in bir yerel önlem olarak daha önceden oluşturmuş olduğu Hamidiye Süvari Alayları bu ayaklanmayı kısa zamanda bastırmıştır. Hemen akabinde Sultan Abdülhamit, isyanın çıkış nedenini araştırmak ve suçluları saptamak üzere, bir tahkik komisyonu kurulmasını kararlaştırmış ve soruşturmanın adaletle yapıldığında kuşku bırakmamak için de bir konsolosun ABD'den katılmasını istemiştir. Ancak ABD bu öneriyi kabul etmemiş, yerine Erzurum'da konsolos bulunduran İngiliz, Fransız ve Rus temsilcilerin katılımıyla Tahkik Komisyonu 1895 Ocak ayında görevine başlamış, Temmuz ayına kadar bölgede çalışarak, 20 Temmuz 1895 tarihinde bir rapor yayınlamıştır. Komisyonun hazırladığı bu rapor Ermenilerin suçluluğunu açıklamakta ve abartmış oldukları gibi katliama uğramadıklarını belirtmektedir.⁶

Osmanlı Dışişleri Bakanının 24 Eylül 1896 Tarihinde Yurtdışındaki Osmanlı Büyükelçilerine Gönderdiği Tamim-Telgrafın Değerlendirilmesi

Osmanlı Dışişleri Bakanı Sait Halim Paşa

Osmanlı Ordusunun 93 Harbi'ndeki yenilgisi üzerine 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Aya Stefanos Ateşkes Anlaşması sırasında devletin dış siyasetini yürütmekle görevli günümüzdeki ifadesiyle Dışişleri Bakanı olan, Hariciye Nazırı Dragoman (*Rum tercüman*) kültüründen gelen Fenerli Rum "Aleksandros Karatodori" Paşa idi. 24 Eylül 1896 tarihinde yurtdışındaki Osmanlı büyükelçilerine anılan tamim-telgrafi gönderen Dışişleri Bakanı ise; 1885 yılından bu yana 11 yıldır bu görevde bulunan Sait Halim Paşa'dır. Daha sonraları İttihat ve Terakki döneminde de etkin görevler üstlenecek olan Dışişleri Bakanı Sait Halim Paşa Türk düşünce tarihinde Arap kökenli aydın olarak konumlandırılmıştır.⁷ 1865 yılında Kahire'de doğan Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın torunu ve Halim Paşa'nın oğlu olan Sait Halim Paşa İsviçre'de siyasi bilimler öğrenimi gördükten sonra İstanbul'a gelmiş ve Şura-yı Devlet üyeliğine atanmıştır. 1885 yılında Hariciye nazırlığına atanan Sait Halim Paşa, İttihat ve Terakki Partisinin 1912 yılında Genel sekreteri iken, 1913 yılında tekrar Hariciye nazırı ve aynı yılın Haziran ayında sadrazam olmuş, 1917 Şubat'ında azline kadar 3,5 yıl bu görevde kalmıştır. Mütareke döneminde Malta'ya sürülen Paşa serbest bırakılınca Roma'ya yerleşmiş ve orada iken 6 Aralık 1921 tarihinde yasadışı "Nemesis" örgütüne mensup bir Ermeni komiteci tarafından yargısız infaza tabi tutulmuştur.⁸

(4) Tolga Başak, İngiltere'nin Ermeni Politikası (1830-1923), İstanbul, 2008, s.40

(5) Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, İstanbul, 1983, s.144

(6) Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Ankara, 1994, s.230

(7) Ercüment Kuran, *a.g.e.*, s.175

(8) İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Sadrazamlar*, İstanbul, 1965, ss1893-1932

Tamim-Telgrafın Başlık Kısmı

Osmanlı Hariciye Nezaretindeki yurtdışındaki kendi Büyükelçilikleri dâhil tüm yazışmalar Fransızca olarak yapılmaktaydı. Başkentte Bab-ı Alideki Hükümet-i Seniye sunulan bilgi notları ve padişaha yapılan arzlar dışında Fransızca adeta Dışişleri Bakanlığının resmi dili haline getirilmişti. Osmanlı Dışişleri Bakanı Sait Halim Paşa tarafından yurtdışındaki Osmanlı Büyükelçilerine gönderilen tamim-telgraf da bu nedenle Fransızca olarak kaleme alınmıştır. Söz konusu tamim-telgrafın başlık kısmı Padişah II. Mahmut'u saltanatını son yıllarından itibaren Osmanlı aydın çevrelerinde filizlenen Batı'ya yaklaşan Osmanlılık fikrinin ödün vermeye hazır bir Osmanlı yaklaşımını aşağıdaki biçimde ortaya koymaktadır:

“Osmanlı Devletinin kuruluşundan beri, yönetimi altından geçmiş olan bütün halkların, ne ırk ne de din farkı gözetilmeksizin eşitlik dâhilinde en büyük himaye ve adalet anlayışında faydalandıklarını ve refaha götüren yolların herkese açık olduğunu tarih ve hatta olaylar ispat eder; ülkede Türk olmayanların varlığı ve onların içinde buldukları müreffeh durum bunun işaretidir.”⁹

Yukarıda da görüldüğü Müslüman olmayan “Reaya” en büyük koruma ve adalet anlayışıyla Fransız İhtilalinin eşitlik anlayışını geliştirmişlik ölçütü koşutunda kullanmıştır.

Tamim-Telgrafın Ermenilerle İlgili Bölümü

Osmanlı Devleti tarafından Millet-i Sadıka olarak da adlandırılan Ermeni ulusu ise, genelgede ayrı bir paragraf olarak şöylece ifade edilmiştir:

“Bunun bir sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu Ermeni uyruklarına yalnızca bu ilkelere göre davranmamış,

aynı zamanda çeşitli dâhili ve harici görevlere kabul etmiştir ve halen de kabul etmektedir. Meclislerde ve Mahkemelerde çalışanların ve vilayetlerde başka görevlere atanmış olanların dışında, başkent (İstanbul)'te bile Müslüman memur sayısı 1700'ü geçmezken, 597 Müslüman olmayan memur mevcuttur. Başka hiçbir ülkede tâbi halklar böyle benzeri ayrıcalıklardan yararlanmamaktadır.”¹⁰

Dışişleri Bakanı Ermeni ulusuna Osmanlı Devletinin davranışını da istatistiki değerler vererek açıklama gereğini duymuştur. Gerçekten de hiçbir ülkede tâbi halklar bir başka ifadeyle azınlıklar bu denli benzeri ayrıcalıklardan yararlanmamakta olduğu açık seçik ortadadır. Osmanlı Devleti bununla da yetinmemiş, alınan önlemleri mahkemeler ve araştırma kurullarınca denetleme yolunu da seçmiştir. Ermenilere bu kadar ödün verilmemesine karşın onların verilen bu tavizleri göz ardı etmeleri ve arkasından ayaklanmaları hareketin hangi boyutları geldiğini aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

“Bununla beraber, birkaç zamandan beri, Ermeniler bu güveni ve bütün tavizleri suiistimal ederek, Hükümdarlarına karşı ayaklanmışlar ve pek çok yıkıcı faaliyetler yoluyla da her türlü cinayeti işlemişlerdir. Bütün bunlara karşın, alınan önlemler sayesinde, Sultan'ın Hükümeti asayışı ve kamu nizamını sağlayabilmiş ve hangi dinden ve ırktan olursa olsun hiçbir ayırım gözetmeksizin cinaî suçlar işlemiş olanların tümünü yargılamak ve cezalandırmak görevi ile birçok mahkemeler kurmuştur. Bundan başka mareşal(müşir), general(paşa)lar ve diğer yüksek rütbeli subaylardan oluşturulan bir Askerî Teftiş Kurulu, Hükümet-i Seniye'nin emirlerini yerine getirmekte ihmali olan memurların bulunup bulunmadı-

(9) BOA, HR. SYS, a.g.d,(Ek-1) s.1

(10) a.g.d,(Ek-1) s.1

ğini soruşturmakla, eğer böyleleri var ise, haklarında kanundaki hususlara göre hareket etmekle görevlendirilmiştir. Vicdanlı ve en yüksek şerefe sahip ve daha önce asla adalet ve hakkaniyetten ayrılmayacaklarına dair yemin etmiş olan bu komisyon üyelerinin gerçeklere aykırı beyanda bulunacakları kabul edilir olmadığından ötürü, onların sunacağı raporların sonuçlarına göre hareket etmeye karar vermiştir.”¹¹

Yukarıda ifade edildiği gibi Ermeni Komitecilerin Doğu Anadolu’da Siirt’in Samsun ilçesinde 1894 Ağustos’unda çıkarmış oldukları isyan için yabancı konsoloslara ilaveten müşir, paşalar ve diğer yüksek rütbeli subaylardan oluşturulan bir Askerî Teftiş Kurulu vasıtasıyla Osmanlı Hükümeti’nin emirlerini yerine getirmekte ihmali olan memurları soruşturulmuş, suçlu görülenler haklarında takibata geçilmiştir. Bununla kalınmamış, Berlin Antlaşması’nın 61.Maddesi gereğince Doğu Anadolu’nun altı vilayeti(*Vilayet-i Sitte*)’nde, yani Erzurum, Bitlis, Van, Sivas, Harput(Elazığ) ve Diyaribekir’de yapılacak yenileştirme önlemlerinin kapsamı genişletilme cihetine gidilmiş ve tüm Osmanlı ülkesini kapsar hale getirilmiştir. Osmanlı Devletince ortaya konulan iyi niyet gösterisi bir anlamda “acizlik ve zavallı duruş gösterisi” aşağıdaki satırlar içerisinde Büyükelçilere ulaştırılmıştır:

“Hükümet-i Seniye Ermeniler tarafından İmparatorluğun vilayetlerinde ekilen isyan filizlerini kökünü kararlı olarak tamamen kazımayı, Berlin Antlaşması’nda verilmiş olan bir vaadin icrası çerçevesinde Anadolu’nun altı vilayeti için geçen yıl tespit edilmiş reformların sadece tam uygulamaya koymayı değil, fakat aynı zamanda bu reformları İmparatorluğun diğer vilayetlerine de yaygınlaştırmayı kafasına koymuştur. Böylece, sözü edilen Antlaşma’nın 61. Maddesindeki düzenlemelerin de ötesine giderek, Ulu Efendimizin, bütün

tebaası hakkında beslediği hayırhah ve cömert niyetlerinin yeni parlak bir örneğini vermiştir.”¹²

Oysa Ermenilerin Doğu Anadolu’daki önce özerk bir Ermenistan sonra da bağımsız bir Ermenistan Devleti kurma hayalleri dur durak dinlemiyordu. Osmanlı devleti de özellikle demografik oynamaları aşağıdaki istatistiki rakamları vererek aşağıdaki biçimde betimliyordu:

“Bununla beraber, Ermeniler, ihtilalci davranışlarıyla, iddia ettikleri gibi, sadece reformlar istememektedirler. Doğudaki altı vilayette bulunan 8.000.000’u sayılmış, 2.000.000’ı sayılmamış olan 10.000.000 Müslümana karşı sayıları ancak 600.000’e ulaşmasına karşın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı birçok uluslararası antlaşmalarla teyit edilmiş olan İmparatorluğun önemli bir parçasını, özerk yönetim kisvesi altında kendilerine almayı ve koparmayı öngörmektedirler. Parçalanma anlamına gelen böyle bir ihtimale Osmanlı Hükümeti ve Osmanlı Milleti hiçbir zaman ve hiçbir şekilde yanaşamaz ve yukarıda zikredilen antlaşmaları imzalamış olan Büyük Devletlerin bizzat kendilerinin de buna asla razı olamayacakları açıktır.”¹³

Son olarak da Büyükelçilere akredite oldukları ülkeler de dahil olmak üzere durumun açık seçik anlatılma görevi aşağıdaki şekilde kendilerine tevdi edilmiştir:

“Sultan İrade’si ile onanmış olan bir Hükümet kararı uyarınca, Ekselansları, nezdinde akredite olduğunuz Hükümetin adalet ve insanlık duygularına hitap ederek, Hükümet-i Seniye tarafından girilmiş bulunan reformları dikkat nazarına almaları, yıkıcı faaliyetlerine merkez olarak Avrupa’nın bazı

(11) s.2
(12) s.2
(13) ss.2-3

bölgelerini seçmiş olan Ermeni Tahrîkçilerin topraklarından çıkarılması ve yıkıcı ölümcül bir faaliyete girişmek için bomba veya dinamit kullanmayı adet haline getiren ve bir tanesi bile altmış kadar masum insanı öldürmeye yeter patlayıcı kullanan düzeneklerle iğrenç faaliyetlerde bulunanların cezalandırılmasını teminat altına alacak kanun yayınlamaları için çağrıda bulunmaya davet edilmektedir.”

Terörün tedhiş boyutunu kendilerine bayrak yapmış olan Ermeni Komitelerinin cezalandırılması konusunda bulunan ülkede Osmanlı Devletinde yapılan Terörle Mücadele yasalarına benzer tarzda yasaların yapılması konusunda Osmanlı Devletinin duyarlılığının anlatılması görevi de Osmanlı Büyükelçilerine bir vazife olarak verilmiştir. Yine diplomatik nezakete dikkate edilerek Büyükelçilere “Ekselans” hitaplarıyla tamim–telgraf aşağıdaki biçimde sonlanmaktadır:

“Ekselanslarının girişimlerinde başarılı olmaları için davranış inceliğine ve becerisine güveniyorum.”¹⁴

Sonuç

1890’ların “Ermeni Çözüm Süreci” 118 yıl sonraki günümüzdeki “Çözüm Süreci” ile şaşılabilecek derecede benzerlikler taşıdığı ve adeta bir anlamda örtüştüğü açık seçik görülmektedir. “Türkiye’nin Çözüm Süreci”nden taviz verilmeyecek şekilde uygulanması demek olan bir anlamda “Çözüm Süreci Kararlılık Gösterisi” aslında 1890’ların bütün ülkeyi “Acizlik ve Zavallılık Gösterisi” haline sokan Osmanlı Devletinin uygulamalarını çağrıştırmaktadır. Dışişleri Bakanı Sait Halim Paşa’nın 24 Eylül 1896 tarihinde Osmanlı büyükelçilerine göndermiş olduğu tamimde açıkça belirttiği “toprak bütünlüğü ve ‘bağımsızlığı’ birçok uluslararası antlaşmalarla teyit edilmiş olan Osmanlı Devletinin önemli bir parçasını, özerk yönetim kisvesi altında almayı ve koparmayı öngörmek çabaları” da

“Bağımsız Ermenistan”la eşdeğerdir. Günümüzde de “Özerk Kürdistan” a doğru doludizgin gidilirken, çözüm sürecinin arkasında durma kararlılığı belki de kapalı kapılar arkasında üretilen “Demokratik Özerk Kürdistan” dayatılmasının bir emaresidir.

Kaynakça

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi BOA, Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS) ; Dosya No: 2789; Gömlek No: 8

Başak, Tolga, İngiltere’nin Ermeni Politikası (1830-1923), İstanbul, 2008.

Gürün, Kamuran, Ermeni Dosyası, İstanbul, 2008.

Gürün, Kamuran, Ermeni Dosyası, İstanbul, 1983.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, Osmanlı Devrinde Sadrazamlar, İstanbul, 1965.

Kuran, Ercüment, Türkiye’nin Batılılaşması ve Milli Meseleler, Ankara, 1994.

Ekler

24 Eylül 1896 Tarihinde Yurtdışındaki Osmanlı Büyükelçilerine Gönderilen Tamim-Telgrafın Fransızca Kopyasının Türkçe Çevirisi

Osmanlı Devletinin kuruluşundan beri, yönetimi altından geçmiş olan bütün halkların, ne ırk ne de din farkı gözetilmeksizin eşitlik dâbilinde en büyük himaye ve adalet anlayışında faydalandıklarını ve refaha götüren yolların herkese açık olduğunu tarih ve batta olaylar ispat eder; ülkede Türk olmayanların varlığı ve onların içinde buldukları müreffeh durum bunun işaretidir.

Bunun bir sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu Ermeni uyruklarına yalnızca bu ilkelere göre davranmamış, aynı zamanda çeşitli dâbili ve harici görevlere kabul etmiştir ve halen de kabul etmektedir. Meclislerde ve Mahkemelerde çalışanların ve vilayetlerde başka görevlere atanmış olanların dışında, başkent (İstanbul)’te bile Müslüman memur sayısı 1700’ü geçmezken, 597 Müslüman olmayan memur mevcuttur. Başka hiçbir ülkede tâbi halklar böyle benzeri ayrıcalıklardan yararlanmamaktadır.

Bununla beraber, birkaç zamandan beri, Ermeniler bu güveni ve bütün tavizleri suiistimal ederek, Hükümdarlarına karşı ayaklanmışlar ve pek çok yıkıcı faaliyetler yoluyla da her türlü cinayeti işlemişlerdir. Bütün bunlara karşın, alınan önlemler sayesinde, Sultan’ın Hükümeti asayiş ve kamu nizamını sağlayabilmiş ve hangi dinden ve ırktan olursa olsun hiçbir ayırım gözetmeksizin cinaî suçlar işlemiş olanların tümünü yargılamak ve cezalandırmak

(14) s.3

görevi ile birçok mahkemeler kurmuştur. Bundan başka mareşaller, generaller ve diğer yüksek rütbeli subaylardan oluşturulan bir Askerî Teftiş Kurulu, Hükümet-i Seniye'nin emirlerini yerine getirmekte ihmali olan memurların bulunup bulunmadığını soruşturmakla, eğer böyleleri var ise, haklarında kanundaki hususlara göre hareket etmekle görevlendirilmiştir. Vicdanlı ve en yüksek şerefe sahip ve daha önce asla adalet ve hakkaniyetten ayrılmayacaklarına dair yemin etmiş olan bu komisyon üyelerinin gerçeklere aykırı beyanda bulunacakları kabul edilir olmadığından ötürü, onların sunacağı raporların sonuçlarına göre hareket etmeye karar vermiştir.

Hükümet-i Seniye Ermeniler tarafından İmparatorluğun vilayetlerinde ekilen isyan filizlerini kökünü kararlı olarak tamamen kazımayı, Berlin Antlaşması'nda verilmiş olan bir vaadin icrası çerçevesinde Anadolu'nun altı vilayeti için geçen yıl tespit edilmiş reformların sadece tam uygulamaya koymayı değil, fakat aynı zamanda bu reformları İmparatorluğun diğer vilayetlerine de yaygınlaştırmayı kafasına koymuştur.

Böylece, sözü edilen Antlaşma'nın 61. Maddesindeki düzenlemelerin de ötesine giderek, Ulu Efendimizin, bütün tebaası hakkında beslediği hayırbah ve cömert niyetlerinin yeni parlak bir örneğini vermiştir.

Bununla beraber, Ermeniler, ihtilalci davranışlarıyla, iddia ettikleri gibi, sadece reformlar istememektedir-

ler. Doğudaki altı vilayette bulunan 8.000.000'u sayılmış, 2.000.000'i sayılmamış olan 10.000.000 Müslümana karşı sayıları ancak 600.000'e ulaşmasına karşın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı birçok uluslararası antlaşmalarla teyit edilmiş olan İmparatorluğun önemli bir parçasını, özerk yönetim kisvesi altında kendilerine almayı ve koparmayı öngörmektedirler. Parçalanma anlamına gelen böyle bir ihtimale Osmanlı Hükümeti ve Osmanlı Milleti hiçbir zaman ve hiçbir şekilde yanaşamaz ve yukarıda zikredilen antlaşmaları imzalamış olan Büyük Devletlerin bizzat kendilerinin de buna asla razı olamayacakları açıktır.

Sultan İrade'si ile onanmış olan bir Hükümet kararı uyarınca, Ekselansları, nezdinde akredite olduğunuz Hükümetin adalet ve insanlık duygularına hitap ederek, Hükümet-i Seniye tarafından girişilmiş bulunan reformları dikkat nazarına almaları, yıkıcı faaliyetlerine merkez olarak Avrupa'nın bazı bölgelerini seçmiş olan Ermeni Tabrikçilerin topraklarından çıkarılması ve yıkıcı ölümcül bir faaliyete girişmek için bomba veya dinamit kullanmayı adet haline getiren ve bir tanesi bile altmış kadar masum insanı öldürmeye yeter patlayıcı kullanan düzeneklerle iğrenç faaliyetlerde bulunanların cezalandırılmasını teminat altına alacak kanun yayınlamaları için çağrıda bulunmaya davet edilmektedir.

Ekselanslarının girişimlerinde başarılı olmaları için davranış inceliğine ve becerisine güveniyorum.